

Ղաւմ առ մարդիկ յուշարար
Թէ հեծութիւնք, արտասուք
Բաժին են լաւագոյն
Յաշխարհիս խաբուսիկ,
Ուր վայելք սուղ չընչին
Եւ զբօսանք անցաւոր
Յանդարձ ի Թեւս սահին սուր
Սլանան ի վիհ շեշտակի
Իբրեւ զալիս ընդ հեղեղատ,
Իբրեւ ամպոց գունդ հողմավար,
Իբր ի գլրկաց փրքին Թրուռն,
Իբրեւ նըշոյլ ցայտ փայլական:

Հ. Գ. Ճ.

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Երրայկցոց բանաստեղծութիւնք: (Տ. ևր. 98)

Բայց ուրիշ ամէն ձեւ աւելի Ս. Ղրոց ոճոյն վեհութիւն, ազնուակա- նութիւն ու բարձրութիւն տուող ձեւ դիմաւորութիւնն է: Ս և իցէ բանա- ստեղծի մը գործածած դիմաւորութիւն ներք այնչափ փառաւոր չեն ու այնչափ չեն յափշտակեր՝ որչափ յաստուածուստ շնչեալ հեղինակաց գործածածները: Սեծ առիթներու մէջ բնութեան ա- մէն մասը կը կենդանացնեն, մասնա-ւորապէս երբոր Բստուածային երևումն կամ ներգործութիւն մը կայ. «Տե- սին զքեզ Զուրք, Բստուած, տեսին զքեզ Զուրք և երկեան. — Բստուն ան- դունդք զձայնս իւրեանց. — Խռովե- ցան լերինք ի գօրութենէ նորա», և այլն: Երբոր իմաստութեան տեղւոյն վրայ խնդիր կ'ըլլայ, Յոր այսպէս կ'ը- սէ. «Բնդունդք ասացին Թէ չէ առ իս, և ծով ասաց Թէ չէ ընդ ինն: Կո- րուստ և մահ ասացին. » (Յովբ, Գլ. ԻԸ): Եսայեայ գրոց այն վսեմ հատուածն ալ, որ Բստուածանի Թաղաւորին կոր- ծանումը կը նկարագրէ, շատ առարկա- ներ կ'անձնաւորէ. «Եւ փայտքն Լի-

բանանու ոտնահար եղեն քեզ. և մայրքն Լիբանանու ասեն՝ Թէ Յորմէ հետէ դու դադարեցեր, ոչ ելին ի մեզ փայ- տահարք: Եւ Եփրատ ի ներքուստ դառ- նացան ի պատահելն քեզ. կանգնեցան միանգամայն հսկայքն ամենայն որ լեալ էին իշխանք երկրի», «Եւ այնպէս ստէպ կը տեսնուին մարգարէական գրոց մէջ վառվառն ու տաք բացագանչութիւն- ներ առ քաղաքս և առ գաւառս, առ մարդիկ և առ իրս. «Սինչև յէրբ կո- տորեսցես, սուրդ Տեառն, մինչև ցերբ ոչ դադարիցես. դարձի ի պատեանս քո, դադարեա և վերացիր: Օ իմրդ դադարիցէ. զի Տէր հրամայեաց զնա ի վերայ Բսկաղովնի, և ի վերայ ծովե- զերեայցն մնացելոց զարթնուլ», (Ե- րեմ. Խէ):

Բնդհանրապէս խօսելով, որովհետեւ շատ երկայն կ'ըլլար Թէ որ ուզէինք ամէն բանի օրինակ մէջ բերել, հին Կտակարանին ամենայն բանաստեղծա- կան գրոց ոճը աշխոյժ է, սլացական, և կենդանի քան ուրիշ ամէն բանա- ստեղծներունը: Բոլորովին կը տարբե- րի այն կանոնաւոր և կոկ բացատրութե- նէն, որուն վարժեցուցած են ականջ- նիս նոր բանաստեղծութիւնները. ո- ղովհետեւ ներքին շնչման Թափն է: Տեսարանները ցուրտ կերպով ստորա- գրուած չեն, ընդ հակառակն անանկ

նկարագրուած՝ որ իբրեւ թէ մեր աւազան առջեւ ըլլային : Բժէն առարկայի , ամէն անձի հետ կարելի է խօսիլ , իբրեւ թէ ներկայ ըլլային : Յանկարծական անցքեր շատ կան . կապակցութիւնը շատ տեղ մութ է . անձինքները ստէպ կը փոխուին . խել մը ձևեր մէկ տեղ դրուած են ու ետեւէ ետեւ իրարու կը յաջորդեն : Սլացական վսեմութիւն մըն է իր որոշիչ յատկութիւնը , և ոչ թէ կոկ վայելչութիւն մը : Արտեսնանք որ գրողին միտքը ինքիրմէ վեր բարձրացած ըլլալով՝ ամէն ջանք ի գործ կը դնէ այնպիսի գաղափարներ արտադրելու , զորոնք բացատրելը շատ դժուարին է :

Յետ այս ընդհանուր դիտողութիւններն ընելու Ս . Վրոյ բանաստեղծութեանը վրայօք , համառօտիւ մը խօսիմ հիմա անոնց մէջ գտնուած բանաստեղծութեան այլ և այլ տեսակներուն վրայ , և ըմբռնեմ քննութիւնս գլխաւոր հեղինակաց որոշիչ յատկութիւնները հարեանցի մը նշանակելով :

Վիտաւորապէս չորս ազգ բանաստեղծութեան կը գտնուի ի Ս . Վիրս , վարդապետական , հովուական , եղերեղական , և քնարերգական : Արդապետական բանաստեղծութեան ամենէն աւելի նշանաւոր օրինակն է Բուական գիրքը , որուն առաջին ինը գրութիւնները լի են գերազանց բանաստեղծութեամբ , և զարդարուած բազում ձևերով ու բացատրութեան փափկութեամբ : Տաներորդ գլխէն սկսած՝ ոճը զգալի կերպով կը փոփոխի , և աւելի խոնարհ աստիճանի մը կ'իջնայ , որ մինչև վերջը կը տևէ , և սակայն պահելով միշտ այն վառական , զօրաւոր և կտրուկ կերպը , և այն պարբերութեանց ճարտար կազմութիւնը , որ բոլոր երբայական բանաստեղծութեց կատարելութիւնն է : Բայց է յօդովորի գիրքն ալ , ինչպէս նաև քանի մը սաղմոսներ , մասնաւորապէս ՃփԼ սաղմոսը :

Եղերեղական քերթութեան խել մը ամենագեղեցիկ օրինակներ կը հան-

դիպին Ս . Վրոյ մէջ , ինչպէս Վաւթի ողբը իր Յովնաթան բարեկամին վրայ , մարգարէական գրոց մէջէն շատ կտորներ , և խել մ' ալ դժբաղդութեան ու ցաւոց առթով շինուած սաղմոսներ : ԽԱ սաղմոսը մասնաւորապէս գերագոյն աստիճանի փափուկ և ողբական է : Սակայն ամենէն աւելի կանոնաւոր և կատարեալ եղերեղական քերթուած Ս . Վրոյ , և թերևս ամենայն բանաստեղծական երկասիրութեանց մէջ , Երեմիայի Ողբոց գիրքն է : Արովհետև մարգարէն այս գրոց մէջ տաճարին և սուրբ քաղաքին կործանմանը , և բոլոր պետութեան աւերմանը վրայ կ'ողբայ , անոր համար կը հիւսէ ի նա այն ամէն սրտաշարժ իմաստները , զորոնք կրնայ թերագրել այսպիսի տխուր նիւթ մը : Վերթուածոյն կազմութիւնը մեծապէս հանձարեղ է . փոփոխակի մարգարէն և Երուսաղէմ քաղաքը իրենց ցաւերուն վրայ կը խօսին . և ի վերջոյ ժողովրդեան դասը եռանդագին և ցաւալից աղերսանքով մը կը պաղատի առ Բարձրեալն : Բնագրին տողերը , ինչպէս որ մասամբ կ'երևայ բառական թարգմանութեան մէջ ալ , ուրիշ տեսակ երբայական բանաստեղծութեանց տողերէն աւելի երկայն են , և ներդաշնակութիւնը աւելի սահուն է , և եղերեղութեան ողբական հնչմանը շատ յարմար :

Սողոմոնի Երգ երգոցը ընտիր օրինակ մըն է հովուական բանաստեղծութեան : Տարակոյս չկայ որ անոր մտաւորական իմաստը խորհրդական այլաբանութիւն մըն է . բայց արտաքին ձևը հովուական թատրերգութիւն մըն է , կամ թէ ըսենք շարունակեալ խօսակցութիւն մը հովուական կենցաղունեցող անձանց մէջ , և միանգամայն զեղուն է սկզբանէ մինչև վերջը հովուական և գեղջկական իմաստներով :

Հին Կտակարանը ճոխ է նաև քնարերգական քերթութեամբ , կամ թէ ըսենք այն բանաստեղծութեամբ՝ որուն կը միաձայնի երաժշտութիւնը :

Բաց ՚ի այն բազմաթիւ երգերէն ու օրհնութիւններէն, որոնք ցրուած են պատմական և մարգարէական գրոց մէջ, ինչպէս Սովսեսի, Վեբորայի և խել մը ուրիշ անոնց նման օրհնութիւնները, բոլոր Սաղմոսաց գիրքը սրբազան տաղերու հաւաքում մը սեպելու է, որոնք շատ զանազանութիւն ունին իրենց կազմութեանը մէջ, և ընտիր քնարերգական բանաստեղծութեամբ պէսեալ են. երբեմն վառվռուն, ցրնծալից, յաղթական ձայնիւ կ'երգեն, երբեմն ծանր և վեհ, և երբեմն ալ փափուկ և անոյշ: Բայ ասպացոյցներէն յայտնի կ'ըլլայ՝ որ Ս. Գրոց մէջ առատ օրինակներ կը գտնուին բանաստեղծութեան գլխաւոր տեսակներուն շատին:

Սրբազան գրոց հեղինակներուն մէջ ոճոյ և գրութեան զգալի զանազանութիւն մը կը նշմարուի, և իւրաքանչիւրին որոշիչ յատկութիւնները նշանակելն այս օգուտը կ'ունենայ՝ որ աւելի օգտիւ կը կարգացուն անոնց գրուածքները: Սրբազան բանաստեղծից մէջ աւեռնէն աւելի գերազանցներն են Յոբայ գրոց հեղինակը, Վաւիթ, և Եսայի: Արովհետեւ Վաւիթի քերթութիւնները քնարերգական են, անոր համար անոնց մէջ աւելի զանազանութիւն գրութեան և ոճոյ կայ, քան թէ միւս երկուքին մէջ: Վաւիթի գլխաւոր ձիրքն է քաղցը, փափուկ և ախորժելի գրութիւնը. իր սաղմոսներուն մէջ կը գրտնուին նաեւ զօրաւոր և վսեմ կտորներ, բայց ազդու նկարագրութեան կողմանէ ստորին է քան զԵսայի: Սովորաբար ինքը տեսակ մը չափաւոր վեհութեան աստիճանն ունի, և եթէ առթով մը անկէց վեր բարձրանայ, յանկարծ նորէն անոր կը դառնայ: Բայն սաղմոսներն աւելի սրտաշարժ են՝ որոնց մէջ արդարոց երջանկութիւնը, կամ Բստուծոյ բարութիւնը կը ստորագրէ, անոնք՝ որոնց մէջ աստուածասէր հոգւոյ մը փափուկ զգացմունքները կը բացատրէ, կամ եռանդնալից ու սիրալիր պա-

ղատանքներ կը մատուցանէ առ Բստուած: Եսայի առանց բացառութեմ վսեմ է քան զամենայն բանաստեղծս, որն որ թարգմանութեանց մէջ ալ բաւականապէս դուրս կը ցատքէ. վեհութիւնն է իր հանճարոյն նշանաւոր կնիքը, այն աստիճանի զօրաւոր և միակերպ վեհութիւն մը՝ որչափ որ հին Կտակարանին ուրիշ բանաստեղծներուն մէջ չգտնուիր: Իսկ իմաստներուն և թէ անոնց բացատրութեմ մէջ այնպիսի ազնուական մեծութիւն մը ունի, որուն նմանը չկայ, և միայն իրեն սեփական է: Վարձեալ իր գրոց մէջ աւելի պարզութիւն և կարգ և աւելի կանոնաւոր կազմութիւն կայ՝ քան ուրիշ ամէն մարգարէական գրոց մէջ:

Երեմիայի հանճարը բոլորովին տարբեր տեսակ է. քիչ անգամ վսեմութեմ կը հասնի, և միշտ փափուկ ու եղերերգական է: Եղերգիէլ բանաստեղծական շնորհաց և վայելչութեան կողմանէ շատ ստորին է քան զԵսայի և քան զԵրեմիա. բայց նշանաւոր է կարգէ դուրս ուժով և կրակով մը: Բստ Եսայի վայելուչ և աղուոր բացատրութեանը՝ Եղերգիէլ «Բուռն է, ազդու, և ողբերգակ. զգացմանց մէջ եռանդնալից է, անողոք. իմաստները բեղնաւոր, և ահաւոր. ոճը փառաւոր, ծանր, և երբեմն քիչ մը խիստ. կրկնութիւնները շատ են՝ իր խօսքերուն ոյժ տալու համար: Ինչ բանի վրայ որ կը սկսի խօսիլ, ամենայն ինամօք անոր վրայ հաստատ կը կենայ, և քիչ անգամ նիւթէն դուրս կ'ելլայ: Աւրիշ բաներու մէջ թերեւս շատ բանաստեղծներ զինքը գերազանցած են. բայց այն տեսակին մէջ, որուն համար մասնաւորապէս բռնութիւնն ստեղծեր է զինքը, այն ինքն է ոյժ, ծանրութիւն, թափ, և շքեղութիւն, ոչ ոք յաղթած է իրեն», Երեմիայի Եսային համեմատելի կը նմանցնէ, զԵրեմիա Սիմոնիդէսի, և զԵղերգիէլ Եսայի: Եսայեայ գրոց մեծ մասը բանաստեղծական է. իսկ Երեմիայի և Եղերգիէլի գրոց կէսը միայն: Փոքր մարգարէից մէջ բանա-

ստեղծական աշխուժի կողմանէ աւելի նշանաւորներն են Ուսէէ, Յովէլ, Սիքիա, Միքակում, և մանաւանդ Վաւում: Վանիելի և Յովնանու մարգարէութեանց մէջ բանաստեղծութիւն չկայ:

Ամնայ հիմա միայն Յոբայ գրոց վրայ խօսիլ, որով խօսքս պիտի լմնցընեմ: Յայտնի է ամենուն որ այս գիրքը շատ հին է, և ընդհանրապէս քան զամէն բանաստեղծական գիրս հնագոյն կը համարուի. բայց հեղինակը անծանօթ է: Վիտելու արժանի բան է՝ որ այս գիրքը կապակցութիւն մը չունի Եբրայեցոց գործողութեանց և սովորութեանց հետ: Տեսարանն է Մարգարէի, կամ Եզովմական երկրին մէջ, որ Մարգարէի մասն է. և մէջի գործածուած գաղափարները սովորաբար տարբեր են այն գաղափարներէն՝ զորոնք ցուցուցինք թէ հասարակ են եբրայեցի բանաստեղծից: Սրբազան պատմութեմեծամեծ դիպումներուն, Տրէից կրօնական արարողութիւններուն, Իբանանու, կամ Վարմելոսի, կամ Տրէաստանի կլիմային ուրիշ մասնաւոր յատկութիւններուն ակնարկութիւն մը չըկայ ի նմա: Վետերու կամ հեղեղներու նմանութիւններ քիչ կը գտնուին, որ ընտանի առարկաներ չեն Մարգարէի մէջ: Մենէն աւելի երկայն նմանութիւնն որ կը տեսնուի այս գրոց մէջ՝ այնպիսի առարկայէ մը առնուած է, որ այն երկրին մէջ շատ ծանուցեալ է, այսինքն առուակէ մը՝ որ տաք եղանակին կը ցամքի, և ի դերե կը հանէ ճանապարհորդին ակնկալութիւնը:

Սակայն Յոբայ գրոց բանաստեղծութիւնը ոչ միայն հաւասար է ու իցէ ուրիշ հեղինակաց բանաստեղծութեանը, այլ նաև գերազանց քան զամենեսին, ի բաց առեալ զԵսայի միայն: Եւ ինչպէս որ այս յետինս ամենէն աւելի վսեմ է, Վաւիթ ալ քան զամէնն աւելի անոյշ ու փափուկ, ասանկ Յոբալ ամենէն վեր է նկարագրական և երեւակայական մասին մէջ: Այդ որ իրմէն աւելի երեւակայութեան կրակ ունի, ոչ

որ իրմէն աւելի փոխաբերութեք հարուստ է, և կրնայ ըսուիլ իրեն համար որ ոչ թէ կը նկարագրէ, հապա տեսանելի կ'ընէ այն ամենայն բան՝ որուն վրայ կը խօսի: Այս բանիս շատ օրինակ կրնայ բերուիլ. բայց բաւական ըլլայ միայն քննել այն զօրաւոր և կենդանի գոյներն, որոնցմով հետևեալ կտորին մէջ, որ իր գրոց ժԸ և Ի գլուխներէն առնուած է, չարաց վիճակը կը ստորագրէ մեզի: Աւաղորութիւն ընելու է որ ինչպիսի արագութեամբ զիրար կը փոխանակեն իր գաղափարները, և միանգամայն որչափ խորին տպաւորութիւն կ'ընեն մեր երեւակայութեան վրայ. «Ես նորա (ամպարշտին) խաւար ի յարկի իւրում, և ճրագ ի վերայ նորա շիջի: Արասցեն յետինք զինչս նորա. սխալեալ են խորհուրդք նորա: Ենկցի ոտն նորա յորոգայթ, և շաղեսցի ի թակարդի: Եկեսցեն ի վերայ նորա որոգայթք. զօրացուցէ ի վերայ նորա զծարաւիս: Օ ի թաքուցեալ են յերկրի տուռնք նորա, և կալանք նորա շուրջանակի ի վերայ շաղաց նորա: Ստակեսցեն զնա ցաւք շուրջանակի. բազումք զոտիւք նորա պատեսցին ի նեղութեան սովոյ: Պատրաստեալ է նմա կործանումն ահագին. կերիցին կնիք ոտից նորա: Կերիցէ մահտարածամ զգեղեցկութիւն նորա. վարեսցի բժշկութիւն ի յարկաց նորա. հասցէ նմա տաքնապաւ պատուհաս արքունի: Եւ բնակեսցէ իբրև ի գիշերի ի յարկի իւրում. ցրուեսցին վայելչութիւնք նորա ծծմբով: Ի ներքուստ արմատք նորա ցամաքեսցի, և ի վերուստ անկցին հունձք նորա: Յիշատակ նորա կորիցէ յերկրէ, և ոչ գտցի անուն նորա առ երեսօք արտաքնովք: Սերժեսցեն զնա ի լուսոյ ի խաւար. և մի եղիցի նմա ծանօթ ի ժողովրդեան իւրում: Ի լիցի ապրեալ ի ներքոյ երկնից տուն նորա. այլ ի նորայն կացցեն օտարք: Հեծեծեսցեն ի վերայ նորա յետինք. զառաջինս կալան զարմանք: — Ի թէ զայդ յայտմ հետէ՝ գիտացեր. այլ յորմէ հետէ եղաւ մարդ

'ի վերայ երկրի . Օ՛ր ուրախութիւն ամպարչտաց բեկումն անհնարին , և խնդութիւն անօրինաց կորուստ : Եթէ ելանիցեն յերկինս պատարագք նորա , և զոհք նորա յամսս մերձեցին : Յոր ժամ համարեսցի թէ հաստատեալ իցէ , յայնժամ 'ի սպառ կորիցէ . և որ գիտէին զնա՝ ասացեն թէ ո՛ր է : Իբրև զերազ թուեցեալ ոչ գտցի , թուեալ իբրև զտեսիլ գիշերական : Ի՛նչ որ հայեցաւ 'ի նա՝ ոչ յաւելցէ , և ոչ ծաւնիցէ զնա տեղի իւր : Օ՛րդիս նորա սատակեսցեն վատթարք . ձեռք նորա բորբոքեսցին ցաւովք : Ոսկերք նորա յագեսցին մանկութեամբ նորա , և ընդ նմին 'ի հող ննջեսցեն : Եթէ քաղցրասցի 'ի բերան նորա չարութիւն , թաքուցէ զայն 'ի ներքոյ լեզուի իւրոյ : Խնայեսցէ 'ի նա , և մի թողցէ զնա , և ժողովեսցէ զնա 'ի մէջ կոկորդի իւրոյ : Եւ մի կարասցէ օգնել անձին իւրում . լեզի ի թի 'ի փորի իւրում : Սեւ ծովութիւն անիրաւութեամբ ժողովեալ՝ փսխեսցի . 'ի տանէ նորա կորզեսցէ զնա հրեշտակ : Օ՛րտմտութիւն վիշապաց ծծեսցէ . սպանցէ զնա լեզու օձի : Ս'ի տեսցէ զկիթ արօտականաց , և մի զարօտս մեղու և զկողմոյ : Ի զուր և 'ի տարապարտուց վաստակեցաւ 'ի մեծութիւն՝ ուստի ոչ ճաշակեսցէ , իբրև ըզխիստ ինչ , զանժամ և զանկոտոր : Օ՛ր զբազում տկարաց տունս խորտակեաց , և զյարկս յափշտակեաց և ոչ հաստատեաց : Զիբ փրկութիւն ստացուածոց նորա , 'ի ցանկութեան իւրում ոչ ապրեսցի . և մի լիցին մթերք կերակրոց նորա : Ս'աւան այնորիկ մի ծաղկեսցեն բարունակք նորա . յորժամ համարեսցի թէ ահա լցեալ իցէ՝ նեղեսցի : Ի՛մենայն տազնապ հասցէ 'ի վերայ նորա , թէ զիմոր ընդուն որովայն նորա : Ի՛նչպէսցէ 'ի վերայ նորա զսրտմտութիւն բարկութեան , արկցէ զնովա ցաւս . և մի ապրեսցի 'ի ձեռանէ երկաթոյ : Խոցոտեսցէ զնա աղեղն պղնձի , անցցէ ընդ մարմինս նորա նետ : Ի՛ստեղբ շրջեսցին 'ի յարկս նորա , արհաւիրք 'ի վերայ նորա : Ի՛մենայն խա-

ւար նմա մնացէ , կերիցէ զնա հուր անշէջ : Զարչարեսցէ եկամուտ զտուն նորա . յայտնեսցեն երկինք զանօրէնութիւն նորա , յարիցէ 'ի վերայ նորա երկիր : Բակտեսցէ կորուստ զտուն նորա 'ի սպառ , հասցէ 'ի վերայ նորա օր բարկութեան , :

ՊԼԵՐ

ՎԻՊԱՍԱՆՈՒԹԻՒՆ

Մագդաղիկէ :

(Շարունակութիւն . Տես երես 139)

2

Ս'աւրիտիոս ինչպէս որ իմացուցեր էր Ս'ագդաղինէի՝ մեծ ճամբորդութիւն մը սկսելու վրայ էր . իրաւընէ խիստ մեծ , որովհետեւ ով որ ալ այս ճամբորդութիւնն ըրած է՝ ինչուան հիմա դարձած չէ , և որովհետեւ ճամբայ ելլալու միջոց ամենէն աւելի աներկիւղներն ալ արիւն քրտնած են ու բոլոր մարմիննին դողացած է սարսափէն : Իր ամէն պատրաստութիւնները տեսած էր . ալ ուրիշ բան չունէր ընելու՝ բայց եթէ վերջին բարև մը տալ այս աշխարհիս ու ուրիշ աշխարհ մը անցնիլ , զոր անմտաբար կը յուսար լաւագոյն գտնալու : Ս'աւրիտիոս իբրև անզգալի զաւ 'ի վայրէ մը վար իջնալով հասեր էր այս աստիճանին : Ս'արգային կենցաղավարութեան այս ընթացքը անանկ ծանօթ ու սովորական է ամենուն , և այնչափ նկարագրուած է աւելի ճարտասան գրիչներէ , որ բաւական է հոս գլխաւոր կէտերը միայն ստորագրել :

Եւ այն սա երիտասարդին . հազիւ թէ քսան տարեկան կայ . ահաւասիկ կը սկսի իր կեանքը , որովհետեւ ինչուան հիմա իրեն համար կեանքը իր բնականութեան միայնարանին մէջ երազած գեղեցիկ աշխարհն էր : Իր տղայութեան տարիները հայրենական յարկին